

**„Radila jsem se již několikrát s archiváři...“ – několik poznámek
k problematice fyzického stavu a konzervace rukopisu Julia Fučíka
Reportáž, psaná na oprátce¹**

MICHAL ĎUROVIČ – LIBOR JŮN –
VÍTĚZSLAV KNOTEK – DAVID MAJTENYI

ABSTRACT: „I have already consulted archivists several times...“ – a few remarks on the physical condition and preservation of Julius Fučík’s manuscript *Notes from the Gallows*

Julius Fučík’s most important literary work, *Notes from the Gallows*, is one of the most translated Czech texts, as well as one of the most controversial. Whether it was caused by the extraordinary life story and extravagant personality of its author, communist journalist and resistance fighter Julius Fučík (1903–1943), or the long-lasting dispute concerning both its contents and circumstances of its origin. Yet, the authenticity of the text was finally substantiated by the expert forensic report in the early 1990s. At the same time, however, the suspicion of the censorship of Fučík’s original text was confirmed. Even though the book was repeatedly published, its manuscript remained inaccessible to the public as the property of Fučík’s widow Gusta Fučíková (1903–1987). It was only after her death in 1987 when the original Fučík’s autograph became a part of the collection of the Klement Gottwald Museum, a party museum controlled by the monopolistic Communist party government. With the collapse of the Communist regime in Czechoslovakia, the newly established Museum of the Workers’ Movement required the manuscript. Finally, in 2014, they donated it, together with their other collections, to the National Museum. This change enabled an extensive conservation and restoration collaborative research carried out by the National Museum and the University of Chemistry and Technology (VŠCHT). The manuscript of *Notes* has been stored in so-called glass sandwiches since the early 1950s. They consisted of 167 slips of paper – on which the individual passages of *Notes* used to be smuggled out of Pankrác prison – inserted in plastic films and put (usually three and three on every side) between two durable glass plates. Unfortunately, this seemingly safe and precise storage method did not prevent gradual degradation of selected snippets. Therefore, it was decided to launch a physical condition investigation during which experts revealed significant differences from the declared conservation method, including the absence of alleged protection against ultraviolet radiation by supposedly ultraviolet-resistant glass. Further research and verification of the causes of paper degradation will determine the final nature of the restoration procedure and the subsequent method of storage of Fučík’s manuscript.

KEY WORDS: National Museum – Julius Fučík – Gusta Fučíková – Cultural Heritage – Museum of the Worker’s Movement – Julius Fučík Museum – Klement Gottwald Museum – Preservation – Conservation – Reports from the Gallows

CONTACTS: Mgr. Libor Jůn, Ph.D., Th.D., PhDr. David Majtenyi, Národní muzeum – Historické muzeum, Archiv Národního muzea, Na Zátorách 6, 170 00 – Praha 7; e-mail: libor.jun@nm.cz, david.majtenyi@nm.cz; Doc. Dr. Ing. Michal Ďurovič, Ing. Vítězslav Knotek, Ph.D., Ústav chemické technologie restaurování památek, Vysoká škola chemicko-technologická, Praha, Fakulta chemické technologie, Technická 5, 166 28 – Praha 6; e-mail: Michal.Durovic@vscht.cz, Vitezslav.Knotek@vscht.cz

¹ Tato studie vznikla v rámci grantového projektu Muzeum dělnického hnutí v 21. století. Prezentace práce s muzejní sbírkou doby státního socialismu a způsoby užití jejího materiálu k potřebám odborné a široké veřejnosti (MK ČR, NAKI II, DG18P020OVV045).

Reportáž, psaná na oprátce – významné a dodnes oceňované literární dílo levicového intelektuála, komunistického novináře a odbojáře Julia Fučíka² náleží nejen k nejpřekládanějším českým literárním textům, ale zároveň i k dílům vyvolávajícím neustálou řadu otázek a pochybností. Na straně jedné byla *Reportáž* interpretována jako neotřesitelná výpověď o Fučíkově osobní statečnosti a vzor ctností „nového“ člověka budoucího socialistického budoucna a na straně druhé byly vyslovovány nemalé pochybnosti o její autenticitě a Fučíkově autorství. Autentičnost *Reportáže* tak nakonec potvrdil až odborný kriminalistický posudek³ z počátku 90. let 20. století, čímž se však potvrdilo i podezření o cenzuře a proškrtání původního rukopisu *Reportáže*.

V rámci řešení projektu programu NAKI MK ČR, zaměřeného na odborné zpracování a interpretaci fondů a sbírek Muzea dělnického hnutí,⁴ byl autenticky dochovaný rukopis *Reportáže* podroben rozsáhlému konzervátorskému průzkumu. Hlavním cílem bylo stanovení optimální cesty pro vyjmutí původních „motáků“ – 167 papírových lístků s Fučíkovým rukopisem – ze současného nevhodného uložení – tvrzených skleněných desek a umělohmotné fólie. V rámci této činnosti byly nejen zjištěny jak odchylky od původně stanovených postupů a metod (z počátku 50. let 20. století pod vedením restaurátora tehdejšího ministerstva vnitra Ladislava Skřivánka), ale i naznačeny i možné alternativy pro další korektní konzervátorský a restaurátorský postup.

„*Radila jsem se již několikrát s archiváři*“⁵ jsou slova, pronesená Gustou Fučíkovou⁶ při úvaze, jak nejlépe do budoucna zachovat originální Fučíkovy motáky vzniklé během jeho

2 Julius Fučík (23. 2. 1903 Smíchov – 8. 9. 1943 Berlín), český a československý žurnalista, spisovatel, literární a divadelní kritik, komunistický aktivista a člen 2. národního odboje. Autor světově proslulé autobiografické prózy – *Reportáž, psaná na oprátce*. V KSČ Fučík působil už od roku 1921 a vždy náležel ke zcela prosovětsky orientovaným straníkům, konečně Sovětský svaz také osobně navštívil. Od roku 1926 byl členem uměleckého spolku Devětsil a v roce 1929 se podílel na vzniku Levé fronty. V letech 1928 až 1938 zastával post šéfredaktora Tvorby, levicového časopisu pro literaturu a kritiku. Od roku 1929 pracoval v redakci Rudého práva, ústředního tiskového orgánu KSČ, kde se postupně vypracoval mezi nejvýznamnější redaktory. Po okupaci Československa v březnu 1939 se víceméně stáhl do soukromí (mj. se tehdy intenzivně věnoval své literární tvorbě), ale po napadení Sovětského svazu Německem v roce 1941 aktivně vstoupil do domácího odboje. Stal se členem podzemního ústředního výboru KSČ a podílel se na vydávání ilegálního Rudého práva. V podstatě náhodně byl v dubnu 1942 zatčen německým gestapem a po brutálně vedených výsleších a doznání svého podílu na odbojové činnosti odsouzen k trestu smrti. V září 1943 byl rozsudek vykonán ve věznici v Berlíně-Plötzensee. Po únoru 1948 se Fučík stal (za velkého přispění Fučíkovy vdovy Gusty) jednou z největších ikon komunistické propagandy a ideologicky deformované interpretace dějin domácí protiněmecké rezistence. Viz František A. PODHAJSKÝ – Mojmír GRYGAR, *Julek Fučík – věčně živý!*, Brno 2010; Gusta FUČIKOVÁ, *Život s Juliem Fučíkem*, Praha 1971.

3 Viz Libor JŮN – Markéta KABŮRKOVÁ – David MAJTENYI, *Reportáž Julia Fučíka: Notes and Faces of Julius Fučík: katalog k výstavě Reportáž Julia Fučíka*, Praha 2020, heslo č. 31.

4 Muzeum dělnického hnutí vzniklo po roce 1989 z fondů a sbírek tehdy rušené trojice „stranických“ muzeí – Muzea Vladimíra Iljiče Lenina, Muzea Klementa Gottwalda a Muzea Julia Fučíka, to ovšem bylo fakticky pobočkou Muzea K. Gottwalda a stálou expozicí než skutečným muzeem. V roce 2014 byly rozsáhlé a také mnohdy velmi hodnotné sbírky a fondy Muzea dělnického hnutí darovány Národnímu muzeu.

5 Viz tamtéž, heslo č. 13.

6 Gusta Fučíková, rozená Kodeřicová (28. 8. 1903 Ostředeck – 25. 3. 1987 Praha) – česká a československá žurnalistka, nakladatelská redaktorka, aktivistka KSČ, členka 2. národního odboje a po roce 1945 politička KSČ. S J. Fučíkem se seznámila již v roce 1923, ale jeho manželkou se stala až v roce 1938. Po zatčení gestapem v roce 1942 byla nakonec uvězněna v koncentračním táboře v Ravensbrücku, kde se dočkala osvobození. V letech 1945 až 1967 působila jako redaktorka v nakladatelství Svoboda, kde se fakticky věnovala vydávání díla svého popraveného chotě. Mimo to byla aktivní v ženském či v mírovém hnutí a posléze získala mandát

věznění v pankrácké věznici. Nakonec souhlasila se značně razantním řešením, tj. vložit značně subtilní papírové motáky do plastové fólie a následně je uložit mezi dvě speciální odolná skla. To mělo zajistit jak kýženou bezpečnost, tak i co nejdelší fyzickou existenci. Četné peripetie spojené s touto náročnou operací a následně i se současným konzervátorско-restaurátorským průzkumem této literární památky jsou poté obsahem následujících řádků. Ještě než však přistoupíme k popisu výše zmiňovaného, bude dobré si alespoň ve zkratce připomenout některé klíčové okolnosti spojené se vznikem tohoto Fučíkova díla.

Fond Julia Fučíka a Gusty Fučíkové v Archivu Národního muzea

Rukopis *Reportáže*, byť by díky své současné značně podivné „skleněné“ adjustaci mohl být vnímán jako určitý solitér, je ve skutečnosti součástí rozsáhlého a v mnoha ohledech unikátního osobního fondu Julia Fučíka a Gusty Fučíkové, který je dnes uložen v Archivu Národního muzea a v současné době je zde nově archivně zpracováván. Fond je tvořen v zásadě několika tematickými oddíly. V první části se jedná o písemnosti Julia Fučíka již od jeho dětských let až do roku 1943. Jsou mezi nimi rodinné fotografie, ale i Fučíkovy školní sešity či vysvědčení, cenný soubor představují především autorské rukopisy divadelních recenzí, literárních kritik a novinových článků a literárních děl. Většinu z nich edičně zpracovala v poválečných letech G. Fučíková, včetně Fučíkovy korespondence, často s razantními úpravami původního textu, které jsou snadno dohledatelné paleografickou analýzou. Působivý vhléd do „každodennosti“ meziválečného levicového intelektuála, jeho přátel a rodiny představuje množství dochovaných fotografií, včetně některých ikonických podobenek (obr. 1) a momentů, ale i unikátních snímků zachycujících Fučíka v jeho četných dětských divadelních rolích (jeho otec byl nadšeným divadelním ochotníkem a divadelním režisérem).

Další částí je dokumentace vytvářená již samotnou G. Fučíkovou. Zde nalezneme kopie německých soudních spisů, kopie Fučíkových výslechových protokolů na pražském gestapu nebo dokumenty pocházející z poválečného vyšetřování členů pražského gestapa. To vše je doplněno poměrně rozsáhlou korespondencí s pamětníky, fotografiemi či dalšími podklady ilustrujícími Fučíkovu odbojovou a ilegální činnost. Včetně např. přípravných materiálů a textů pro knihu Zdeňka Hrabice Lidé z *Reportáže* (Praha, Mladá fronta 1981). Na tuto část Fučíkova fondu navazuje oddíl plně věnovaný tématu jeho *Reportáže*, včetně edičního zpracování, jednotlivých vydání a rovněž přípravy cizojazyčných překladů. Pečlivě vedený „redakční“ archiv tak umožňuje i velice přesnou rekonstrukci peripetií spojených s vydáváním *Reportáže*. Problematiku různých textových verzí, edic a vydání *Reportáže* skvěle doplňuje pečlivě budovaná a téměř kompletní sbírka všech jejích, nejen domácích, ale především cizojazyčných a zahraničních vydání. A konečně právě zde byl uložen i dochovaný autentický Fučíkův rukopis *Reportáže*.

Poslední část spojeného fondu představují písemnosti G. Fučíkové. Ty pravděpodobně ještě sama zůstavitelka rozdělila do dvou samostatných řad. První je tvořena dokumenty osobního charakteru, ale i vlastními rukopisy. Dále obsahuje různé typy fotodokumentace – rodinné fotografie, záběry stranických a veřejných akcí, stejně jako série pořízené bě-

poslankyně Federálního shromáždění (v letech 1971–1981). Její politická kariéra v KSČ ji vynesla členství v ÚV KSČ.

hem velmi častých oficiálních cest G. Fučíkové. Druhá část je chronologicky uspořádaným souborem korespondence G. Fučíkové. Ta je nejen zajímavým pramenem pro poznání jak postupného vytváření „fučíkovského“ kultu, ale i podrobným a autentickým vhladem do všedních i méně všedních dnů stranické funkcionářky a politické aktivistky s mezinárodním přesahem, především na poli ženského či mírového hnutí. Pokud se zaměříme na část zahraniční korespondence, vedle přirozeně nejpočetnější ruskojazyčné je výjimečný soubor kontaktů G. Fučíkové s nejrůznějšími společenskými, politickými, ale i výrobními a vzdělávacími institucemi v tehdejší NDR (Německá demokratická republika), které velmi dobře ilustrují její kulturně-ideologický podíl na rozvoji vztahů mezi NDR a Československem.

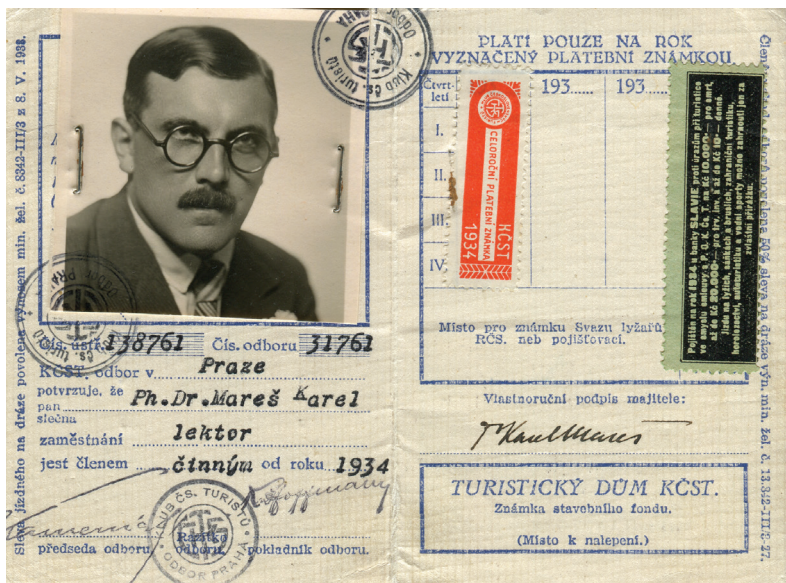
Po tomto stručném přehledu informací o stavu a kontextu originálního textu neznámějšího Fučíkova díla nám zbývá položit si otázku, proč se o Fučíka a jeho *Reportáž* dnes vůbec ještě zajímat. Důvodů je hned několik. Překonáme-li totiž averzi, již snad komunistickou propagandou zprofanovaný Fučík u mnoha pamětníků vyvolává, ukáže se, že právě na jeho příkladu lze velmi dobře pozorovat, jakým způsobem a za jakými účely historii používáme. Právě osoba a dílo „vzorného komunisty“ Fučíka a kult kolem něho vystavěný fungoval kdysi jako „výkonné místo paměti“.⁷ A tento průsečík literatury, historických faktů, ideologie a komunistického narativu národních dějin, kolem nějž se vytvářely vzpomínkové rituály, může být základem pro co možná nejméně zaujatý výzkum. Můžeme tak odhalovat jednotlivé vrstvy místa paměti a dokumentovat, jak a k čemu se Fučík a jeho *Reportáž*, psaná na oprátce používali v různých obdobích. Fučíkova *Reportáž* jednoznačně snese v žánru vězeňské literatury srovnání se světově proslulými díly. Čtení *Reportáže* lze díky kritickému vydání pojmout jako svého druhu „archeologickou sondu“, jež tentokrát odhaluje

Obrázek 1 – Prvorepublikový policejní trojportrét Julia Fučíka (1933). ANM, fond Julia Fučíka a Gusty Fučíkové, neuspořádáno

proměny v pojetí literatury, přístupu ke čtení a ke kulturní paměti celkově. Řada z nás má s Fučíkem spojeny silné zážitky. Dnes už nemusíme Fučíka odsuzovat či obhajovat, naopak můžeme nahlížet, na jakých principech vznikají a zanikají hrdinské kulty.

7 Srv. např. Kamil ČINÁTL, *Fučíkovská archeologie*; in: *RepoTvář Julia Fučíka*, Praha 2020, s. 16–28.

Obrázek 2 – Falešný průkaz Julia Fučíka Čs. klubu turistů na jméno Karel Mareš (1934). ANM, fond Julia Fučíka a Gusty Fučíkové, neuspořádáno.

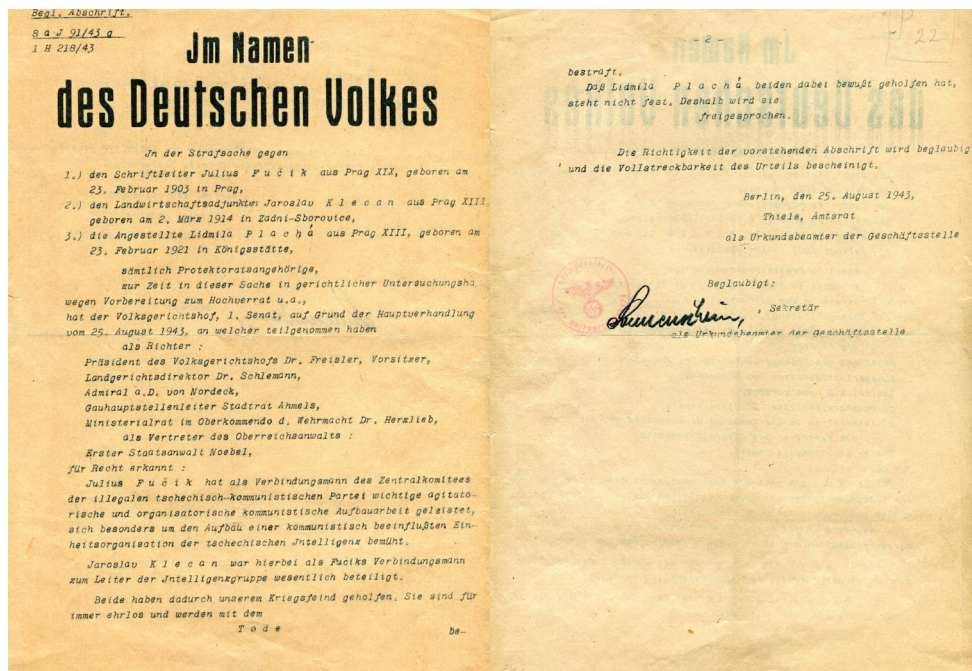
vým dojmem, který si v kolektivní paměti lidí uchoval navždy. Černobílý portrét je ve skutečnosti jen jednou částí prvorepublikového policejního trojportrétu, jaké se pořizovaly při evidenci zatčených. Fučík je na něm zachycen oblečený ve vojenské uniformě. Ta není součástí nějakého Fučíkova převleku, má svůj význam: Tak jako většina tehdejších levicových intelektuálů a aktivistů KSC byl i Julius Fučík programovým antimilitaristou a tehdy povinné vojenské službě se dokázal úspěšně vyhýbat celou řadu let. Poprvé byl odveden v roce 1923. Po několika odkladech způsobených mimo jiné jeho nedokončeným vysokoškolským studiem však nastoupil k vykonání branné povinnosti až 4. října 1930 u 17. pěšího pluku v Trenčíně. Po necelém měsíci byl odeslán na zdravotní dovolenou a k dokončení vojenské služby se navrátil až na konci září roku 1932. Po četných přeloženích (nakonec „vojnu“ dosloužil v Praze) Julius Fučík ukončil své vojenské angažmá 18. září 1933. Při opouštění Štefánikových kasáren na pražském Smíchově byl přímo v jejich bráně zatčen v souvislosti se svojí předchozí politickou činností. Tak vznikla i tato nebyvale autentická fotografie mladého komunistického žurnalisty.

Jak jsme již zmínili, Fučík získal zkušenosti s ilegální politickou prací již v meziválečném období a bylo několik období, kdy se nacházel v hledáčku policie. Po zatčení na podzim 1933 se mu však, díky právnímu zástupci KSC, dr. Zikmundu Steinovi, podařilo oddálit nástup trestu a okamžitě potom se uchýlil do ilegality, odkud nakonec raději znovu odcestoval do Sovětského svazu. Falešný průkaz Čs. klubu turistů na jméno PhDr. Karel Mareš (obr. 2) připomíná nejen tyto události z Fučíkova politického života, ale zároveň s tím upozorňuje i na Fučíkovu velkou vášeň pro turistiku.

Další z významných archiválií se váže k samému závěru Fučíkova života. Po více než rok trvající vazbě v Praze-Pankráci byla trojice Jaroslav Klecan, Lída Plachá a Julius Fučík 28. července 1943 dopravena přes věznic v Budyšině do věznice Alt-Moabit v Berlíně

Na následujících stránkách si připomeňme některé významné archiválie, které můžeme ve fondu nalézt.

Zcela jistě nejnámější Fučíkova podoba vychází z profilové fotografie pořízené v roce 1933, tedy v době, kdy mu bylo 30 let a působil oním mladist-

Obrázek 3 – „Ve jménu německého národa“ Rozsudek Lidového soudu v Berlíně nad Juliem Fučíkem, Jaroslavem Klecanem a Lidou Plachou z 25. dubna 1943. ANM, fond Julia Fučíka a Gusty Fučíkové, neuspořádáno.

a následně předána k projednání případu u zdejšího Lidového soudního dvora. Jeho senát zasedal pod předsednictvím JUDr. Rolanda Freislera, nechvalně pověstného „kata v taláru“. Ortel byl podle očekávání nemilosrdný. V rozsudku z 25. srpna 1943 tak také zaznělo, že „Julius Fučík jako spojka ústředního výboru ilegální české komunistické strany vyvíjel důležitou agitační a organizační komunistickou činnost a usiloval zejména o vytvoření jednotné komunisticky ovlivněné organizace české inteligence. Jaroslav Klecan se při tom podstatně podílel jako Fučíkova spojka vedoucímu skupiny inteligence. Oba tímto pomáhali našemu válečnému nepříteli. Proto se odsuzují k ztrátě cti navždy a k trestu smrti. Že Lidmila Plachá oběma při tom vědomě pomáhala, nebylo zjištěno. Proto se osvobozuje.“ Jediný přeživší účastník soudního jednání Ludmila Plachá nám k posledním chvílím s oběma odsouzenými zanechala i své osobní svědectví: „Natlačili nás do auta, všechny, co jsme jeli ráno. Všichni odsouzení k smrti, jen já jsem byla osvobozena. Měla jsem v kapse chleba, rozdělila jsem ho a krmila jím Julka a Mirka. Julek se smál a říkal, abych to nedělala, do nich, že je to špatná investice. Prosil mě, abych zapívala...“ (Tato vzpomínka L. Plaché je uložena také ve fondu J. Fučíka a G. Fučíkové.)

Reportáž, psaná na oprátce

Nepochybně nejvýznamnější literární dílo Julia Fučíka *Reportáž, psaná na oprátce* a stejně tak i její interpretace jsou dnes důležitou součástí současného uvažování a myšlení o československých dějinách ve 20. století. Dílem vyvolávajícím mnoho emocí a vedle toho i

závažných badatelských otázek. Jestliže Fučíkův nepříliš dlouhý život byl velmi dramatický, stejnou měrou to platí i o osudech jeho *Reportáže*. Autobiografického líčení vězeňského života a s tím spojeného trýznivého potýkání se s příslušníky pražské úřadovny gestapa, kteří vedli Fučíkovo vyšetřování doprovázené brutálními výslechy a mučením. Pro mnohé se *Reportáž* stala téměř kanonickým textem o ničím neohraničené statečnosti a vůli k odporu proti brutální moci, stejně tak jako nezlomné víry v lepší budoucnost. Povinnou četbou, knihou, jejíž znalost měla jasně demonstrovat příklon k poúnorovému československému režimu. Konečně její výjimečnost a autenticitu sdělení měly potvrdit četné překlady, takže se *Reportáž* vedle např. Haškova *Švejka* zařadila mezi nepřekladanější české literární texty vůbec. Mimo tento oficiální kánon však vždy existoval obdobně vyhraněný odmítavý a kritický postoj k Fučíkově knize poukazující jak na možnost rozsáhlých pozdějších úprav, tak i na fakt, že se může jednat o rafinovaný podvrh komunistické moci, tedy o text, který Fučík ve skutečnosti nikdy nevytvořil.

Otázka autenticity *Reportáže* se proto neustále navracela – ať už v podobě přesvědčení, že se jedná o podvrh, nebo případně o text po válce výrazně upravený, doplněný a přepracovaný. Ostatně její rukopis, nacházející se v majetku Fučíkovy vdovy Gusty, nebyl badatelské veřejnosti běžně přístupný a již to samo o sobě vzbuzovalo mnoho otázek.⁸ V souvislosti s politickým táním v 60. letech minulého století se debata o Fučíkovi neobyčejně radikalizovala a ukončilo ji teprve násilné potlačení tzv. *pražského jara* sovětskými tanky v srpnu 1968. Pro roztržštěnou, slabou a neustále pronásledovanou politickou opozici a obdobně pronásledovaný československý exil se proto jak Julius Fučík, tak i *Reportáž* stali zavrženíhodnými symboly režimních manipulací či přímo falzifikací národních dějin.⁹

Exaktnímu zkoumání byl tak rukopis *Reportáže* podroben až po pádu komunistického režimu na konci roku 1989. A to v návaznosti na chystané kritické vydání *Reportáže*. Oficiální žádost vznesl jménem edičního týmu jeho vedoucí, historik František Janáček. Originál rukopisu stejně jako všechny další srovnávací materiály byly zapůjčeny nově vznikajícím Muzeem dělnického hnutí. Znalecké expertizy se ujal Kriminální ústav Ministerstva vnitra ČSFR. Posudek měl dle zadání odpovědět hlavně na dvě otázky: zda je pisatelem rukopisu Julius Fučík, a v druhém případě, jestli jsou v textu zjištělné jakékoliv zásahy. Originál *Reportáže* byl komparován s třiatřiceti přiloženými nespornými rukopisnými texty (např. autorské články, korespondence atd.) Julia Fučíka.¹⁰ Grafologové při zkoumání kurzivního písma předloženého rukopisu a jeho srovnáním s písmem srovnávacích materiálů našli pouze shodné znaky. Kromě absolutní velikosti, výškových a šířkových poměrů, sklonu, vázanosti, tvaru počátečních a koncových tahů i tvaru

8 Např. i sama G. Fučíková upozorňovala na četné cenzorské zásahy v jednotlivých ruskojazyčných vydáních *Reportáže* a aktivně se snažila o nápravu alespoň těch nejkřiklavějších záležitostí. Stejně tak v průběhu 60. let 20. století uvažovala o konečně necenzurovaném vydání *Reportáže* svého zahynuvšího chotě. Příjezd sovětských tanků v srpnu 1968 samozřejmě všechny tyto úvahy odložil ad acta. O dalších nesrovnalostech v textu, a to ve vztahu k Fučíkově spolubojovníku Jaroslavu Klecanovi, viz David MAJTENYI, „Mírek“ z *Reportáže*, psané na oprátce – Jaroslav Klecan (1914–1943), *Časopis Národního muzea. Řada historická*, roč. 188, č. 1–2 (2019), s. 3–58.

9 Bohumil PEČINKA, *Causa Julius Fučík, Reflex*, 20. 2. 2003.

10 Libor JŮN – Markéta KABŮRKOVÁ – David MAJTENYI, *ReporTvář Julia Fučíka: Notes and Faces of Julius Fučík: katalog k výstavě ReporTvář Julia Fučíka*, Praha 2020, heslo č. 31; Julius Fučík, *Reportáž, psaná na oprátce*. První vydání faksimile rukopisu, Praha 2008, s. 463.

Obrázek 5 – Pohled do expozice Muzea Julia Fučíka. ANM, fond Julius Fučík a Gusta Fučíková, neuspořádáno.

a umístění diakritických znamének v obecné rovině zkoumání to byla shodná technika psaní všech srovnatelných písmen i jejich vyskytujících se variant. Stejně tak byla potvrzena pravost podpisu Julia Fučíka na posledním zkoumaném lístku č. 167. Ohledně zásahů do textu bylo zjištěno, že byl psán dvěma různými psacími prostředky na několik druhů papírů a že všechny opravy v něm mají lokální charakter a provedl je autor sám. Shodně tak vyzněl i závěr vyhotovené zprávy s datací 27. června 1990, ve kterém bylo konstatováno, že „pisatelem zkoumaného rukopisu Reportáže, psané na oprátce je Julius Fučík, a že na předložených 167 listech rukopisu Reportáž, psaná na oprátce nebyly zjištěny žádné mechanické nebo pozměňovací zásahy nebo textové opravy a vpisy, mimo oprav provedených autorem.“¹¹ Tímto posudkem, který nebyl dosud nikdy zpochybněn, tak byla po více než čtyřiceti letech pochybností prokázána pravost rukopisu. A zároveň doloženo cenzurování Fučíkova autorského díla.

Julius Fučík svoji *Reportáž* počal psát koncem ledna 1943¹² na cele číslo 267 pankrácké věznice. Text, kterým se autor aktivně zapojil do vzniku svého posmrtného „mediálního“ obrazu,¹³ byl v roce 1946 literární anketou Svobodných novin vyhodnocen jako třetí nejlepší dílo z válečného období. A už o dva roky později se díky pokračujícímu redakčnímu

11 Viz tamtéž, heslo č. 31.

12 Fučík datoval svůj text na titulní straně „Ve vězení gestapa na Pankráci na jaře 1943.“ Součástí souboru motáků (176 listků) je mimo text *Reportáže* (167 listků) také stať *O povaze české literatury* a dva dopisy, jeden manželce Gustě Fučíkové a druhý příteli Stanislavu Špringlovi. Motáky *Reportáže* byly vpravo nahoře označeny tiskacím R, ostatní motáky tiskacím L, zřejmě jako „Listy“. Viz tamtéž, heslo č. 13.

13 Jak formuluje už V. Macura: „Text je tu stylizován (realitě navzdory) jako cosi, co je cele v moci svého tvůrce a nikoho jiného, co má pro budoucnost uchovat to, co si autor přeje uchovat v kolektivní paměti.“

úsilí G. Fučíkové a s velkým přispěním monopolně vládnoucí KSČ stal masově šířeným svěděctvím o životě a smrti příkladného komunistického hrdiny, obdařeného snad všemi myslitelnými „socialistickými“ ctnostmi. Od konce 2. světové války tak vyšla Fučíkova *Reportáž* jednačtyřicetkrát česky a více než třistakrát cizojazyčně. *Reportáž* přeložili do více než 70 jazyků, z nichž ovšem velkou část představují jazyky užívané na území bývalého Sovětského svazu.¹⁴ Na druhé straně však nechybí ani arabština, hebrejštiny, perština či bengálština a úspěch zaznamenaly i anglické překlady ve Velké Británii nebo v USA. S *Reportáží* jako s „nesmrtelnou“ knihou se napříč kontinenty ztotožňovali hlavně levicově orientovaní intelektuálové. Titulní stranu mexického vydání vytvořil známý mexický malíř a aktivní komunistka Diego Rivera (1886–1957). Vydání obsahovalo poému Julius Fucik od chilského nobelisty Pabla Nerudy (1904–1973), který hovořil o tom, že nastávající literární epocha bude pojmenována po Fučíkovi. Emancipační rozměr nabývala Fučíkova postava také v národněosvobozeneckých bojích. Citáty z *Reportáže* se například objevují jako návod správného chování u výslechu v instruktážních materiálech palestinské intifády atd.

Samotnou Fučíkovu *Reportáž* tvoří soubor 167 číslovaných papírových odřezků různých velikostí,¹⁵ popsaných grafitovou a inkoustovou tužkou. Rukopis líčící autorovy zážitky z pankrácké věznice a Petschkova paláce byl po částech vynášen sympatizujícími dozorci Adolfem Kolínským a Josefem Horou. Během války byla většina motáků v součinnosti s dalšími členy odboje, především Jiřinou Závodskou, která na Pankráci navštěvovala svého strýce, pečlivě uschována (zakopána). Po válce byly nakonec předány Gustě Fučíkové, vdově a dědičce po Juliu Fučíkovi. V jejím majetku se originály motáků nacházely až do roku 1987, kdy Gusta Fučíková zemřela. Na základě závěti přešly do vlastnictví Ústředního výboru KSČ, ten je však daroval Muzeu Klementa Gottwalda, v té době připravujícímu novou stálou fučíkovskou expozici ve své pobočce, Muzeu Julia Fučíka. To bylo nakonec slavnostně otevřeno 22. února 1988,¹⁶ a to jako jeden z četných a rovněž i marných pokusů představitelů tehdejšího režimu pozitivně zapůsobit na stále více a více kriticky naladěnou veřejnost (obzvláště potom v případě mladé generace). Fučíkovo hrdinství a literární talent měly znovu ideologicky zapůsobit, ovšem v daných československých podmínkách rozkolísaných právě probíhající „přestavbou“ se jednalo o pokus veskrze naivní. Na „doporučení“ Svazu novinářů poskytla pro připravované muzeum a jeho expozici prostory tzv.

Vladimír MACURA, *Motáky jako literární dílo*; in: Julius Fučík, *Reportáž, psaná na oprátce. První úplné, kritické a komentované vydání / reedice*, Praha 2016, s. 310.

14 Všechny překlady do jednotlivých jazyků „národů Sovětského svazu“ vycházely ze silně cenzurovaných několika překladů do ruského jazyka.

15 Většina z nich je o velikosti přibližně 95 × 200 mm kromě motáků R 66 až 77, ty jsou o něco delší. Dále listky R 17 až 23 mají rozměry asi 145 × 165 mm. Jednalo se o papír určený k hygieně vězňů, zajímavé je, že v mnoha cizojazyčných vydáních se uvádí, že šlo o „cigaretový“ papír.

16 L. JÚN – M. KABŮRKOVÁ – D. MAJTENYI, *ReporTvář Julia Fučíka: Notes and Faces of Julius Fučík: katalog k výstavě ReporTvář Julia Fučíka*, Praha 2020, s. 29. Slavnostního otevření muzea se účastnila celá řada významných představitelů tehdejšího veřejného života – tajemník ÚV KSČ Jan Fojtík, členové sekretariátu ÚV KSČ Zdeněk Hoření a Marie Kabrhelová, místopředseda ÚV Národní fronty ČSSR Tomáš Trávníček nebo rektor Univerzity Karlovy Zdeněk Češka. Tajemník ÚV KSČ Fojtík se poté pokusil o aktualizaci Fučíkova odkazu poukázáním na jednotu „intelektuální a morální síly, jež byla pro Julia Fučíka nejcharakterističtější a kterou dnes tolik potřebujeme.“ Z četných pamětníků nechyběla sestra Julia Fučíka Věra Roučková a účastnice odboje Lída Plachá a Josefa Baxová. Viz Rudé právo. Praha: [s. n.], 23. 02. 1988, 68–69(44), sv. 44 s. 1 a 3.

Hollarovy síně (Galerie Hollar) ve své budově na Smetanově nábřeží v Praze 1 Fakulta žurnalistiky Univerzity Karlovy. Co se týče návštěvníků, drtivou většinu z nich tvořily organizované skupiny a veřejnost jako taková novou institucí spíše ignorovala. Po zániku Gottwaldova muzea přešly motáky i další písemnosti manželů Fučíkových v roce 1990 do sbírek nově založeného Muzea dělnického hnutí a odtud v roce 2014 putovaly do sbírek Národního muzea (přesněji do Archivu Národního muzea).

Je jistě překvapující, že v tehdejších lidově-demokratickém a později socialistickém Československu byly originály *Reportáže* veřejně prezentovány pouze čtyřikrát: v roce 1953 při slavnostním otevření Parku kultury a oddechu Julia Fučíka v Praze-Holešovicích a na výstavě *Život a dílo Julia Fučíka v Myslbece*, na výstavě *Karel IV. v dějinách národů ČSSR*, konající se na Pražském hradě v roce 1978, a v Muzeu Klementa Gottwalda na výstavě u příležitosti nedožitých osmdesátin Julia Fučíka v roce 1983. Vystavena byla vždy jen vybraná skla, jinak zůstávala *Reportáž* jako celek skryta v soukromém archivu G. Fučíkové, mimo jiné také proto, že text, který veřejnost znala z tištěných vydání, neodpovídal původnímu Fučíkovu textu.

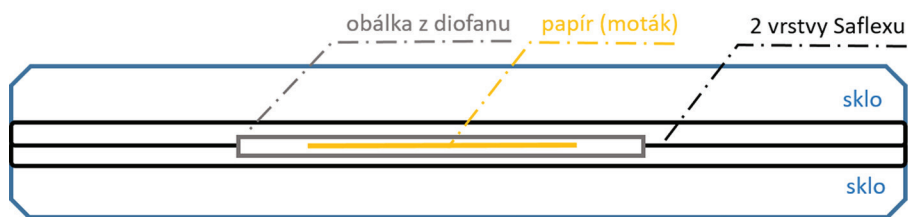
Nevybírává cenzura se dotýkala hlavně závěrečné pasáže Fučíkova díla. Z klíčového odstavce zůstala jediná věta se zdánlivě burcujícím zvoláním „Lidé bděte!“ Ostatní klíčová sdělení byla buď zcela vypuštěna, nebo zkrácena cenzorskými zásahy. V první řadě se jednalo o Fučíkovo vysoce osobní doznání: „Očekávali ode mne senzaci. Dal jsem jim ji tedy. Slibovali si mnoho od mého mluvení. ‚Mluvil‘ jsem tedy. Jak, najdete v mém protokolu.“¹⁷ Fučík zde odkazoval na svůj souhrnný výslechový protokol, jím podepsaný 29. června 1942, v němž dle svých slov poskytl budoucím čtenářům možnost se dozvědět, jak jeho „hra“ s vyšetřovateli probíhala i jaké důsledky měla pro ostatní činné osoby z okruhu jím organizovaného Národního revolučního výboru inteligence (NRVI). Protokol je datován přibližně o rok dříve než *Reportáž* a jeho interpretace se i dnes potýká s četnými problémy a úskalími.

Také při přípravě expozice Muzea Julia Fučíka se počítalo s výrobou a vystavením faksimile tří prvních a tří posledních listů Fučíkových motáků, adjustovaných ve skle podobně jako původní *Reportáž*. Objevil se však nečekaně obtížný problém: „Se zařazením posledního listu rukopisu, který by bylo vhodné zařadit především proto, že obsahuje Fučíkovu výzvu Lidé, bděte!, datum dokončení a Fučíkův podpis, se ale objevil problém. Je způsoben tím, že poslední strana obsahuje text, jenž nebyl zařazen ani do prvního vydání *Reportáže* a vzhledem k tomu je třeba učinit rozhodnutí, jak postupovat dále. (...) by bylo zřejmě vhodné provést srovnání přesného znění rukopisu a jednotlivých vydání. Zejména i v souvislosti s tím, že v dalších vydáních došlo ke změně textu oproti prvnímu vydání, což je stále zdrojem různých dohadů a spekulací...“¹⁸ Tolik část ze záznamu o postupu prací při přípravě Muzea Julia Fučíka, vzniklého ke dni 29. ledna 1988.¹⁹ Bohužel zvolené řešení přesně neznáme, nejpravděpodobněji ovšem vznikla faksimile originálu odpovídající cenzurované verzi.

17 František A. PODHAJSKÝ – Mojmír GRYGAR, *Julek Fučík – věčně živý!* Brno 2010, s. 126.

18 L. JŮN – M. KABŮRKOVÁ – D. MAJTENYI, *ReportTvář Julia Fučíka: Notes and Faces of Julius Fučík: katalog k výstavě ReportTvář Julia Fučíka*. Praha 2020, heslo č. 13.

19 Archiv Národního muzea (dále ANM), fond Julius a Gusta Fučíkovi, karton č. 23, záznam z jednání z 29. ledna 1988.

Obrázek 6 – Stratigrafie jednotlivých vrstev dle dochovaného popisu v týdeníku Květy (náčrt VŠCHT Praha)

A jaký byl skutečný stav Fučíkových motáků? Ty byly na popud Gusty Fučíkové počátkem 50. let 20. století konzervovány a restaurovány restaurátorem Archivu ministerstva vnitra Ladislavem Skřivánkem. Práce probíhaly v úzké spolupráci se Sklárny Union v Řetenicích u Teplic od roku 1949 až do roku 1951. U všech klíčových záležitostí celé akce byla rovněž přítomna i Gusta Fučíková, která celý složitý proces popsala následujícími slovy: „Radila jsem se již několikrát s archiváři, kteří u nás jsou, jak nejlépe tyto

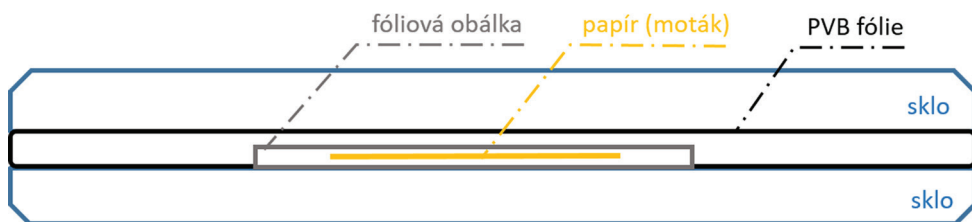

Obrázek 7 – Řezání skleněné desky sendviče elektrickou přímou bruskou (foto VŠCHT Praha)

lístky konzervovat, aby dále netrpěly dobou. Navrhovali různé chemické konzervování, jehož účinek však nemohou na dlouho zaručit právě proto, že papír je tak chatrný. Nyní jsme se dohodli, že nejlépe bude rukopis zachován, budou-li jednotlivé lístky dány do skleněných destiček z nerozbitného triplex-skla, co nejprůhlednějšího, pokud možno tenkého, a destičky s jednotlivými lístky zalepeny“.²⁰ V červenci 1951 byl mezi skleněné desky uložen i popis zvoleného postupu: „Regenerace a desinfekce rukopisu byla provedena parami formaldehydu, sirouhlíku, jodoformu a éteru v autoklávu. Při lepení bylo použito betur laku jak na papír tak na lepení diofanových tvrzených blan, zabraňujících proniknutí pryskyřičné blány skrz rukopis, který by se tím zničil. Další postup se provedl ve sklárně na výrobu netříštivého skla.“²¹

20 Viz L. JŮN – M. KABŮRKOVÁ – D. MAJENYI, *Reportáž Julia Fučíka: Notes and Faces of Julius Fučík: katalog k výstavě Reportáž Julia Fučíka*. Praha 2020, heslo č. 13.

21 ANM, fond Julius a Gusta Fučíkovi, rukopis *Reportáže, psané na oprátce*, bez inv. č.

Obrázek 8 – Zjištěná stratigrafie jednotlivých vrstev u desky s motáky č. 7 a 8. (náčrt VŠCHT Praha)

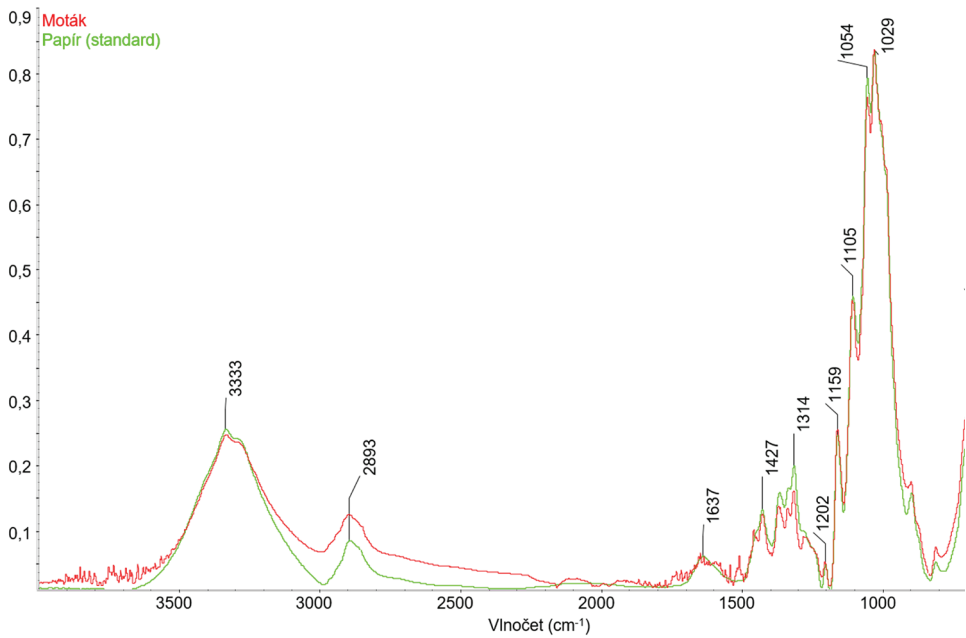
Podrobnější popis tohoto postupu a použitých materiálů, včetně fotografické dokumentace byl poté určen pro populárně laděný text Chráníme písemné památky v týdeníku *Květy* z roku 1953: „Papír se nejprve vloží do ochranného obalu z diofánu, obdoby známého celofánu. Potom se vloží mezi dva tenké listy tak zvaného saflexu a to všechno se vloží mezi dvě desky z triplexového skla. Ve zvláštním přístroji, z něhož se vyčerpá vzduch, se všechny vrstvy za teploty asi 80 stupňů k sobě pevně přitlačí. Saflexové fólie teplem a tlakem pevně stmelí obě skla k sobě a dokument je uvnitř chráněn před oxidačními účinky vzduchu, které působí na písmo nepříznivě. Triplexové sklo má kromě netříštivosti ještě tu vlastnost, že nepropouští ultrafialové paprsky, a tím dokument chrání i před škodlivými účinky světla.“²² Podle tohoto popisu by mělo pořadí jednotlivých vrstev odpovídat výše uvedenému obr. 6.

Popsaným způsobem bylo konzervováno všech 167 lístků *Reportáže, psané na oprátce* a 8 lístků s písmenem „L“ v pravém horním rohu a jedním volným lístkem v 31 skleněných sendvičích. Dvaatřicátou desku tvořil zmiňovaný postup a návod na případnou rekonzervaci: „...kdyby v budoucnu byla pozorována na konzervovaném rukopisu nějaká změna nebo kdyby se sklo poškodilo nebo byla špatná průhlednost skla, rukopis možno vyjmout tímto způsobem: sklo se na okraji rukopisu na všech čtyřech stranách ořízne diamantem. Rovněž na spodní straně desky musí se nasadit na přesný řez. Po provedeném řezu odřezky opatrně ohneme a do vzniklé šterbiny nasadíme žiletku, jíž přeřízneme blánu. Odříznutím všech čtyř okrajů se vnitřek úplně uvolní, obě tabule se od sebe lehce oddělí a rukopis vyjme“.

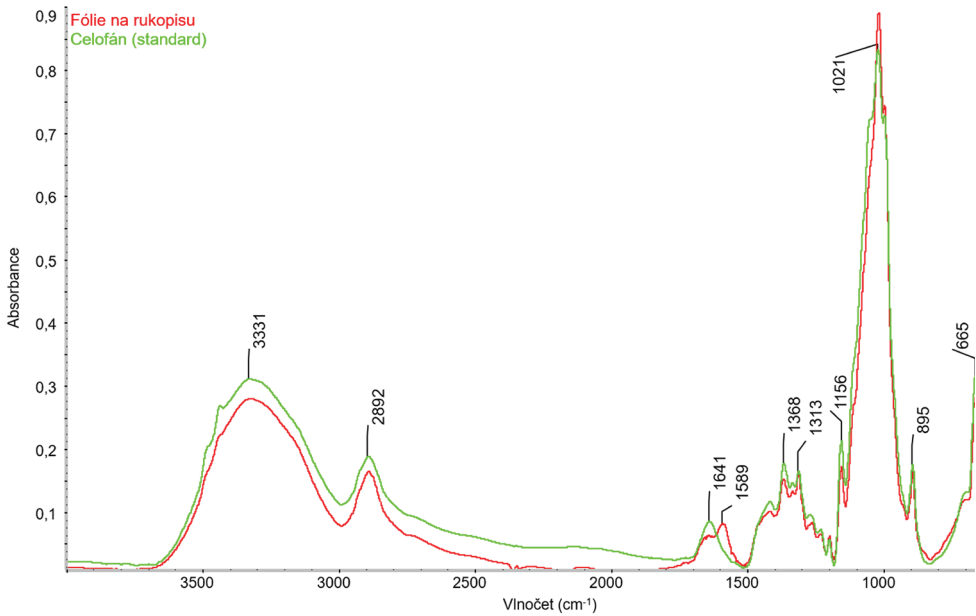
Pro zamýšlený materiálový průzkum jednotlivých vrstev byl vybrán skleněný sendvič o rozměrech 207 x 377 x 67 mm, ve kterém byly uloženy tři motáky (konec stati O povaze české literatury). Jedná se o čísla 7 a 8 (v levém horním rohu), v pravém horním rohu je uvedeno písmeno „L“ a třetí list je prázdný. Je to jediná skleněná deska neobsahující text z obou stran.

Byť byl popsán a doporučen postup otevření skleněné desky pomocí diamantu a ostré žiletky, záhy se ukázalo, že toto doporučení bude neproveditelné. Proto bylo nutno přistoupit k otevření sendviče za použití elektrické přímé brusky a ostrého skalpelu (obr. 7). Po odřezání a opatrném odstranění skleněných okrajů byl skalpel vložen mezi obě vrstvy skla a po lehkém zapáčení se sendvič skutečně otevřel. V otevřeném sendviči bylo ovšem zjištěno, že polyvinylbutyralová fólie je přítomna pouze na jedné straně sendviče a druhá skleněná deska je od papírových motáků separována pouze tenkou fólií. Po odejmutí této skleněné desky bylo možné z této strany sejmout i zmíněnou tenkou fólii. Druhou skleněnou desku po celé ploše pokrývala polyvinylbutyralová vrstva, na níž byla přichycena opět tenká fólie

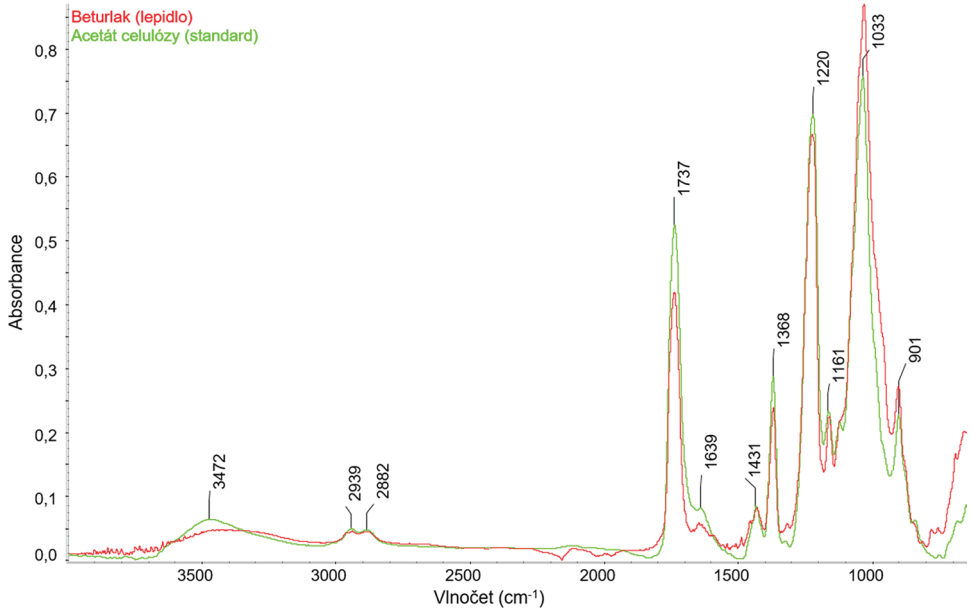
22 Chráníme písemné památky. *Květy*, 1953, sv. 3, č. 19.

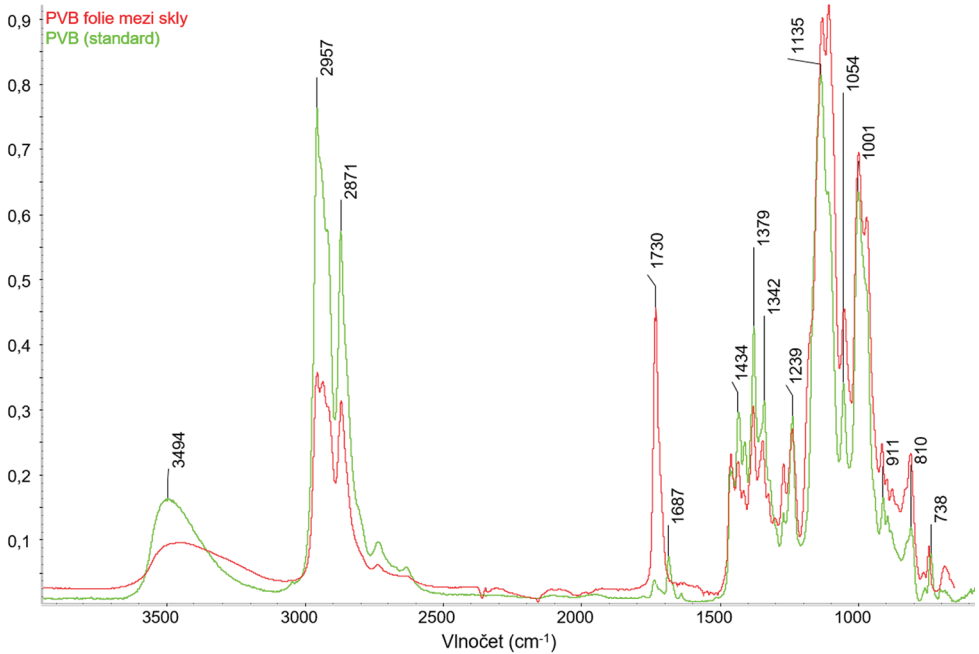
Obrázek 9 – ATR-FTIR spektrum papíru motáku a standardu papíru (celulózy), (graf VŠČHT)

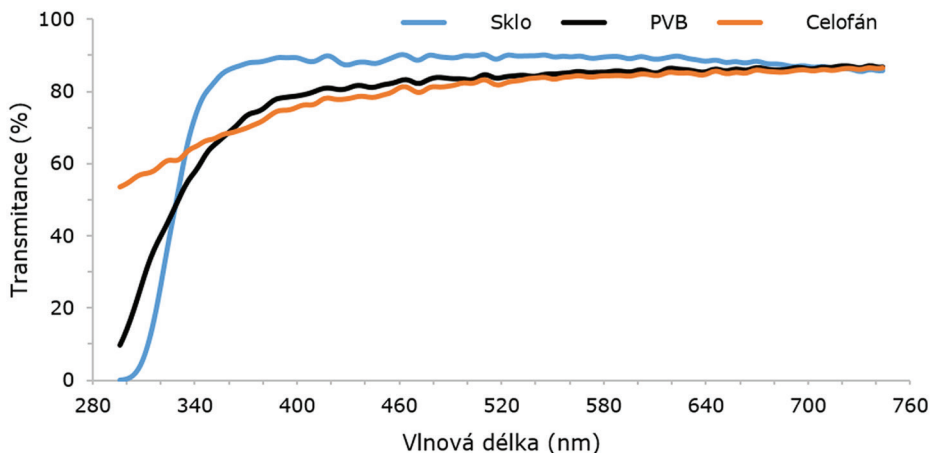
Obrázek 10 – ATR-FTIR spektrum tenké fólie a standardu celofánu (graf VŠČHT)

Obrázek 11 – ATR-FTIR spektrum Beturlaku a standardu acetátu celulózy (graf VŠCHT)

Obrázek 12 – ATR-FTIR spektrum polyvinylbutyralové fólie a standardu PVB (graf VŠCHT)

Obrázek 13 – UV/VIS spektra jednotlivých vrstev sendviče (graf VŠCHT)

s nalepenými papírovými motáky. Ty byly k fólii přichyceny v obou horních rozích každého jednoho motáku. Po otevření sendviče však tato fólie s přilepenými motáky zůstala přichycena na skleněné desce. Stratigrafie jednotlivých vrstev je schematicky znázorněna na obr. 8.

Pomocí infračervené spektroskopie byly identifikovány jednotlivé materiály. Na obr. 9 je ATR-FTIR spektrum papíru motáku. Spektrum bylo identifikováno jako papír (celulóza) s obsahem dřevoviny.

Předpoklad, že motáky separovala fólie z acetátu celulózy předtím, než byly zataveny do skleněného sendviče, se tudíž nepotvrdil. Porovnání ATR-FTIR spektra separační fólie s knihovnými spektry potvrdilo, že v sendviči je přítomna fólie z regenerované celulózy neboli celofánu (obr. 10).

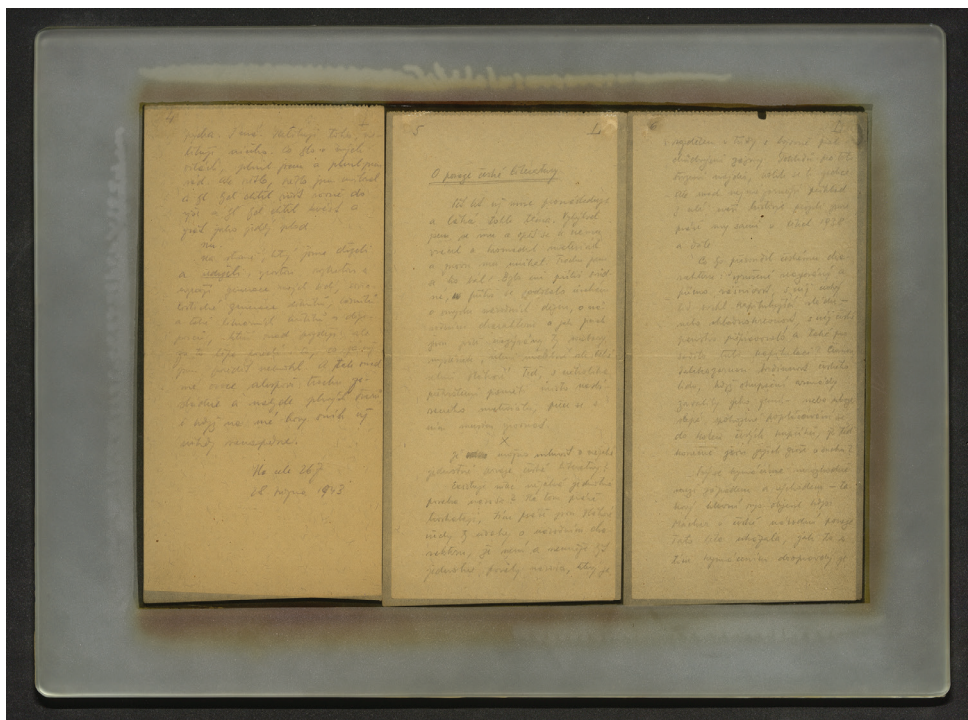
Dále bylo infračervenou spektroskopií analyzováno lepidlo, kterým byly motáky přilepeny v rozích k celofánové fólii. Jednalo se adhezivum na bázi acetátu celulózy (Beturlak), v konzervátorské praxi běžně užívané až do 80. let minulého století (obr. 11).

Fólie zajišťující adhezi skel byla dle dostupných dobových zdrojů zhotovena z polyvinylbutyralu (PVB), což bylo infračervenou spektroskopií potvrzeno, i když spektrum použitého polymeru je poněkud odlišné od standardu (obr. 12), což je způsobeno použitým změkčovadlem. Jako změkčovadla polyvinylbutyralových fólií se od 30. let minulého století používaly estery, nejčastěji dikarboxylových kyselin. Pravděpodobně byl jako změkčovadlo použit di(2-ethylhexyl) adipát či strukturně podobná sloučenina.²³

Dále byla prověřena propustnost jednotlivých vrstev pro ultrafialové a viditelné záření. Ze spekter uvedených na obr. 13 je zřejmé, že použité sklo, celofánová fólie i vrstva PVB propouštějí energeticky bohaté ultrafialové záření v oblasti od 315 do 380 nm (tzv. UV-A). Předpoklad o použití speciálního skla, který vycházel z dopisu Ladislava Skřivánka o triplexovém skle nepropustném pro ultrafialové paprsky, byl tudíž zcela mylný.²⁴

23 Pavla NÁHUNKOVÁ, *Materiálový průzkum díla Julia Fučíka*. Laboratorní projekt I, VŠCHT, Praha 2019.

24 Chráníme písemné památky. *Květy*, 1953, sv. 3, č. 19.

Obrázek 14 – Motáky L 4 až 6 (foto: Národní muzeum)

Chemické složení skla použitého na sendvič bylo stanoveno rentgenovou fluorescenční spektroskopií. Přibližně od třicátých let sklárny Mühlig Union (později Řetenická sklárna, n. p.) přidávaly oproti jiným výrobcům až 1 % Al_2O_3 . Ve zkoumaném vzorku byl obsah Al_2O_3 mnohem nižší, tudíž se pravděpodobně jednalo o sklo z jiné sklárny.²⁵

Diferenční skenovací kalorimetrií byla stanovena teplota skelného přechodu (T_g) použité PVB fólie. Zjištěná hodnota 13,6 °C koresponduje s udávanou teplotou skelného přechodu pro polyvinylbutyralové fólie používané do automobilových skel (15 °C)²⁶, což ukazuje na to, že fólie si prakticky zachovala původní obsah změkčovadel.

Je nutné podotknout, že shora uvedené výsledky materiálového průzkumu byly učiněny na základě analýzy motáků uložených v jednom skleněném sendviči, a jsou platné tedy pouze pro ně. Navíc průzkum i této jediné desky ukázal na určité nesrovnalosti mezi údaji uváděnými L. Skřivánkem a skutečností. Například se jedná o zjištěné složení použité difoňové fólie, která měla „zabránit proniknutí pryskyřičné blány“ k papíru. Pryskyřičnou blánou byla pravděpodobně míněna polyvinylbutyralová fólie. Přesné složení v té době běžně používaného Beturlaku se nepodařilo v odborné literatuře spolehlivě ověřit. Možným vysvětlením je, že tuzemský výrobce tohoto laku nelegálně použil mezinárodní patent.

I když motáky ve všech 32 deskách se zdají být relativně zachovalé, u několika se objevily na okrajích alarmující změny barvy (například se jedná o motáky L4 až 6 na obr. 14).

25 Archiv AGC Flat Glass s. r. o, fond Řetenická sklárny, socialismus. Rozbory a plnění plánu r. 1951.

26 Michael TUPÝ, *The study of PVB waste application obtained from recycled windshields*. Dizertační práce, Tomas Bata University in Zlín, Zlín 2012, s. 121.

Postup dalšího průzkumu bude proto zaměřen na zjištění příčin těchto změn, analýzu stavu papírové podložky, použité záznamové prostředky a vypracování návrhu dalšího postupu záchrany motáků.

Jak již bylo uvedeno výše, *Reportáž, psaná na oprátce* náleží k významným literárním dílům moderní české literatury a stejně tak i k důležitým pramenům pro poznání a interpretaci událostí spojených s německou okupací Československa a podzemní rezistencí. Konečně na význam rukopisu a jeho postavení při velmi rychlém poválečném (a hlavně pounorovém) vytváření fučíkovského kultu upomínají rovněž výše zmiňované aktivity vrcholící v 50. letech 20. století náročnou konzervací celého rukopisu. Ten ovšem i nadále zůstal v osobním majetku Fučíkovy vdovy Gusty. Také to vedlo k četným spekulacím o pravosti rukopisu či možnosti jeho cenzury. Současný průzkum fyzického stavu fučíkovských motáků mimo odhalení některých nesrovnalostí v užitém postupu při konzervaci papírových motáků nastoluje i obecněji pojaté otázky související s motivy korektního uchování významných archivních dokumentů a následné péče o ně. Badatelsky vděčné otázky po autenticitě motáků Julia Fučíka je tak možné nahradit otázkami sice méně spektakulárními, ovšem stejně naléhavými, a to jakým způsobem náležitě pečovat o konkrétní archivní dokumenty a zároveň s tím se co nejvíce vyvarovat nevratným a pro budoucnost ohrožujícím zárokům. Příběh motáků Julia Fučíka nám jistě v tomto ohledu může být velkým poučením a rovněž i varováním.